

4. ЛІНГВОПОЕТИКА (ТЕКСТОЗНАВСТВО)

УДК 821.161.2С-3.08.

Марич С.М.

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТОВОЇ ТА СИНТАКСИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ М. СТЕЛЬМАХА

Публіцистична стаття є осередком змісту інформаційно-виховного та ілюстративного спрямування. Досягнення поставленої автором статті мети залежить від того, наскільки вдала в організаційному плані її форма, тобто текст.

Текст як об'єкт вивчення текстознавчої науки має кілька інтерпретацій та розумінь. Наприклад, Є.С. Прохоров, говорячи про поняття “*твор*” і “*текст*”, останній називає графічно-знаковою фіксацією твору, графічним закріпленням ідейного замислу твору на папері.¹

В.В. Різун вважає, що текст – це, безперечно, дане, що має свої, тільки йому притаманні, параметри і категорії, це комунікативно-психологічне явище, яке існує тільки в момент його творення або сприймання. Текст поза написанням і читанням не існує.² Він виділяє ряд ознак тексту. По-перше, текст можна аналізувати й правити тільки відносно людини як автора чи реципієнта. По-друге, текст має багатоаспектні авторську (з погляду автора) і перцептивну (з погляду реципієнта) структури. Кожна з цих структур у певному аспекті є можливим варіантом. По-третє, структура тексту існує винятково у графічно-знаковій формі, яка є носієм інших форм – образної, мовно-абстрактної, звукової, паралінгвістичної. Проблема сумісності цих форм із графічно-знаковою і здатності взаємозамінятись для вираження змісту є центральною проблемою теорії тексту.³

А.І. Мамалига вважає, що у семантичному аспекті текст сприймається як закінчене, зв'язане смислове ціле. В плані мовленнєвої діяльності текст відповідно розглядається як результат цілеспрямованого мовленнєвого акта, як безпосередньо сама мовленнєва діяльність, підпорядкована певному комунікативному завданню.⁴

М.Д. Феллер розглядає текст і як інструмент мовної комунікації між відправником і одержувачем, а також з інформативної точки зору, коли в ньому даються образи реальності з різним ступенем правдивості, об'єктивності.⁵

Ю.А. Сорокін, говорячи про мовленнєве спілкування, визначає його як активність взаємодіючих осіб, в результаті якої вони, впливаючи одна на одну за допомогою знаків, у тому числі і мовних, організують свою спільну діяльність. У цій активності, направленій на організацію взаємодії комунікантів, треба виділяти мовленнєву і немовленнєву активність. Власне мовленнєва активність комунікантів, на думку Ю.А. Сорокіна, утворює мовленнєву продукцію, яку можна вважати текстом.⁶

Г.Т. Москальчук розглядає текст як сукупність сильних та слабких композиційних зон, забезпечуючих вираження цілісної думки.⁷

Таким чином, текст – це складне багатопланове мовленнєве та інформаційне утворення, яке забезпечує процес зв'язку між автором і реципієнтом.

В основу теоретичних міркувань цієї статті покладено розуміння того, що, по-перше, твір і текст – це формації різних рівнів, хоча зараз стає традиційним отождолення цих понять, по-друге, змістові та структурні особливості тексту визначаються ідейно-змістовим та тематичним спрямуванням твору.

Метою статті є розгляд особливостей змістової та синтаксичної організації публіцистичного тексту М. Стельмаха як відображення поглядів автора на сукупність змістових та синтаксичних засобів, які, зберігаючи стислість і документальну точність в аналізі подій і фактів культурного і політичного життя, допомагають чинити необхідний вплив на інтелектуально-чуттєву діяльність реципієнта на основі представлення певної оцінки цих явищ.

Проведений пошук наукових робіт з названої проблеми не виявив досліджень, присвячених розгляду мовно-змістових організаційних особливостей публіцистичного тексту М. Стельмаха як відображення авторського розуміння закономірностей побудови тексту. Мають місце роботи загального спрямування щодо смислових та синтаксичних особливостей тексту як такого і публіцистичного, зокрема.⁸

Під час розгляду означеного питання необхідно керуватися тим, що виражальна ефективність тексту зумовлюється ефективністю його смислової та синтаксичної структури, а ефективність структури *“проявляється в тому, що читач розуміє і сприймає повідомлення згідно із замислом автора. В інших випадках це можливість максималь-*

но швидко й повно відшукати необхідну читачеві інформацію.»⁹ Крім того, ми розглядатимемо публіцистичний текст не журналіста, а письменника, автора художніх творів, звиклого мислити художніми образами емоційно-психологічного змісту, що накладає відбиток і на публіцистику, яка була для М. Стельмаха своєрідним ідеологічним податком.

Публіцистичний доробок М. Стельмаха включає статті і замітки, виступи і промови політичної та морально-етичної тематики. Тому в статті аналізуються та порівнюються мовно-змістові організаційні закономірності публіцистичного тексту з різних публіцистичних творів.

Публіцистичний текст є актом комунікації між автором і реципієнтом, і важлива роль в цьому процесі належить закономірностям смислової організації. В змістову основу публіцистичного тексту М. Стельмах поклав різні за інформативною насиченістю частини, серед яких визначаються з більшою смисловою концентрацією сильні змістові позиції тексту і з меншою – слабкі.¹⁰ Синтаксичні конструкції, на яких ґрунтуються сильні змістові позиції, переважають інші змістово і синтаксично. Введення названих позицій має за мету посилити інтелектуальну аналітичну діяльність реципієнта і стимулювати активне критичне сприйняття інформації тексту.

Сильні смислові позиції публіцистичного тексту у М. Стельмаха мають інформаційну насиченість двох типів. По-перше, це може бути певна змістова абстракція, яка вимагає інформаційної конкретизації, а по-друге, відомий факт, для якого потрібна звичайна констатація його реальності за допомогою відповідних прикладів. Крім того, необхідно розмежовувати рівень функціонування сильної змістової позиції. Письменник звертається до сильної змістової позиції загального значення, яка об'єднує весь текст, і позиції, яка діє в межах окремої частини тексту, наприклад, абзацу.

Сильна змістова позиція загального значення в публіцистичному тексті М. Стельмаха фактично збігається з темою статті і конкретизується всім подальшим текстом у повному обсязі, а не окремою структурою. Синтаксичне вираження змістової позиції тексту залежить від її інформаційного наповнення, різновиду публіцистичного твору та його смислового спрямування. Якщо текст представляє статтю із розповіддю про пересічну особистість, а сильна позиція має узагальнений зміст, вона оформляється абзацом в цілому або більшою його частиною. В основі цього абзацу використовується принцип наростання змістово-синтаксичної присутності синтаксичних конструкцій, тобто подальші після першої структури збільшують свій змістово-синтаксичний обсяг

за рахунок елементів ускладнення. Наприклад, у статті **“Зачарований душою”** загальна сильна змістова позиція розповідає про розуміння людського щастя. Вона інформаційно деталізується подальшим текстом статті, хоча виражена за допомогою перших трьох з п’яти структур абзацу, обсяг яких поступово зростає: *“Щаслива людина, що має розум ясний і холодний, – їй відкривається істина. Подвійно щасливий той, хто має душу добру і серце чуле – його духовне єство, мов сонях до сонця, завжди прихилене до людської ласки, добра і шляхетності. І либонь, потрібно благословен той, у кого і серце людяне, і розум проникливий, – він теж бачить істину, а дух його бринить суголосно всім людським radoцям і печалям. Такі думки приходять, коли думаєш про нашого друга.”*¹¹ За наявності у змістовій основі тексту розповіді про класика української культури згадана позиція є констатацією відомого факту, її синтаксичний базис звужується, і вона виражається одним простим ускладненим або складним реченням, яке представляє загальноприйнятну оцінку. Наприклад, стаття **“Співцєві ясної надії”**, присвячена М. Коцюбинському, має сильну загальну позицію, виражену одним абзацем, представленим складнопідрядним реченням: *“Сьогодні наш народ – народ великої душі і доброго поетичного серця, народ Кобзаря і Каменяра – шанує перший вік народження того, хто належить вікам! Не сивина часу, а ніжний і вічний яблуневий цвіт прибивається до нього; над ним, повернутим, як соняшник, до сходу сонця, бринить не цвинтарна роса, а схвильована сердечність Поділля і Чернігівщини.”*¹² Стаття **“Подвійне свято”** розповідає про Т.Г. Шевченка і має згадану позицію, виражену простим ускладненим реченням: *“Висока зоря, світова зоря Шевченка пречисто сяє над світом вольним, світом ясним, над світом революціонерів, визволителів, творців, над світом дітей серпа і молота. Генії народжуються, але не вмирають, бо їхнє життя – це безмір’я творчості, безмір’я праці, вболівання і любові до людини.”*¹³

У текстах публіцистичних статей політичного змісту М. Стельмах намагається не виокремлювати загальну сильну змістову позицію, як це представлено вище, бо, по-перше, весь текст тут віддається їй, по-друге, наявність частини тексту із загальним змістом не сприяла б точності та прозорості викладу без подальших засобів конкретизації, а вони можливі за наявності авторської позиції, якої в цих умовах не буває, по-третє, сильна змістова позиція у тексті – це та інформація, яка стимулює читачські роздуми і навколо якої будується текст, тоді як в політичній статті треба було дотримуватись відомої оцінки, що виключає роздуми. Якщо ж вона наявна, то не має загального змісту, а є

констатацією відомого факту, відношення до події з традиційним добром ілюстративних прикладів (див. статті “**Прокляття**”, “**Суд і присуд історії**” і т.д.).

Окремо слід згадати текст статей на морально-етичні теми, де треба було не відходити від встановленої ідеології та давати і свою оцінку в її межах. Тому в тексті може бути кілька сильних змістових позицій загального плану, що говорить про ускладнену смислову організацію. Наявність в тексті двох сильних змістових позицій тексту призводить до втрати смислової єдності, що компенсується іншими засобами, наприклад, підвищеною емоційністю викладу. В статті “**Чолом тобі!**” М. Стельмах роздумує над історичною долею України та її народу. Перша сильна позиція зв’язана з інформацією про історію України: *“Украина! Велика и величественна судьба твоя, велики и величественны твои пути, велики и величественны твои люди, работающие и мудрые, красивые своими деяниями и помыслами. Украина, родная земля моя! Нет в мире ничего дороже для нашего сердца, чем родная земля. Она еще над колыбелью младенца покачивает солнечный луч и развеивает ласковую колыбельную песню матери; она поднимает своим теплым хлебом ребенка на ноги и входит в его очи и душу своей безмерной красотой.”* Друга – це роздуми над долею українського народу: *“Народ мой! Своими до крови натруженными руками ты вынес из неволи родную землю под венец немеркнувшего солнца. Ты засеял ее добрым зерном и дождался своего урожая, в которм зерно пополам со счастьем.”*¹⁴

В замітках, невеликих кореспонденціях сильна загальна змістова позиція одна і виражається частіше одним простим реченням незначного смислового і синтаксичного обсягу: *“Дальний Восток. Щедра эта земля богатствами, щедры люди здешние – мужеством, сердечностью.”*¹⁵ В представленій частині тексту замітки про мандрівку на Далекий Схід згадана позиція оформлена номінативним реченням *“Дальний Восток”*.

Крім загальної сильної інформаційної позиції, яка сприяє змістовому об’єднанню тексту статті, М. Стельмах створює подібну позицію, яку можна назвати субпозицією, і в абзаці. Присутність у публіцистичному тексті субпозиції допомагає автору зробити смислове полотно тексту виразнішим, щільнішим, підтримувати виклад на необхідному рівні емоційно-інтелектуальної активності впливу на читача. Субпозиція знаходиться на початку абзацу і має інформаційне наповнення загального спрямування або є констатацією відомого факту. Наявність субпозиції у абзаці зумовлюється тематикою статті. У

тексті чисто політичної статті субпозиції відсутні, бо автор виражає єдиноприйнятну на той час думку, яку не можна було заперечувати, яка не потребувала уточнень, а тільки підтвердження, розширення певними фактами. До того ж політичні статті М. Стельмаха мають незначний за обсягом текст, що також зумовлює відсутність субпозиції. Наприклад, текст статті **“С думой о мире”** складається з одинадцяти речень, дає оцінку роботі завершеної сесії Верховної Ради СРСР, має загальну сильну смислову позицію конкретного змісту, яка не вимагає розкриття, а тільки підтвердження прикладами: *“Закончилась сессия Верховного Совета СССР, разъехались депутаты. Я бы назвал эту сессию сессией мира.”*¹⁶

У статтях з текстом значного смислового і синтаксичного обсягу, де дається оцінка роботи діячів культури, науки минулого, а також коли політична розповідь розбавляється описами міст, портретами людей, історичними екскурсами, в кожному абзаці діють сильні субпозиції для підтримки головної змістової ідеї та проведення її через увесь текст. Наприклад, стаття **“Безсмертя слова”** має п'ять абзаців, і у кожному – субпозицію. Загальна позиція констатує вже відомий факт про безсмертя слова, а субпозиції підтверджують цю думку, наводячи відповідні факти: *“Письменник має єдину зброю – зброю слова. І доки земля буде красуватися цвітом і плодом, доки сонце буде ясно просвітлювати добрі людські очі, доки молодість під зорями буде зустрічати кохання і доки матері в муках, тривогах і радощах будуть народжувати дітей, доти зброя слова не буде підлягати скороченню. Лише двонога звірина: в давнину інквізитори, а нещодавно гітлерівці намагались на відьомських багаттях спалити слово, боячись його правди, безумовної і чесної. Давно в землі лежать “великі” й дрібні інквізитори, ...а слово правди іде по землі”*¹⁷

Стаття **“Слово, вкарбоване в серця”** збудована на основі розповіді про Нью-Йорк, його мешканців та про роботу ООН, мирні ініціативи М.С. Хрущова і має значний синтаксичний і змістовий обсяг. Тому в кожному з двадцяти абзаців є сильна змістова субпозиція: *“Ідеї не перемагаються насильством і зброєю. Це не так легко визнається в політиці тих країн, які претендували на світове панування. Але коли в політиці цих країн настане справжній поворот від холодної війни до політики миру, то від цього вони виграють у всьому.”*¹⁸

Наявність сильної інформаційної субпозиції в абзаці визначається також його змістовим і синтаксичним обсягом. Якщо він значний і є фактично мікротекстом із змістовою самодостатністю, тоді для смислової та синтаксичної єдності його елементів уводиться згадана субпо-

зиція. Наприклад, другий абзац вже згаданої статті складається з шести великих синтаксичних конструкцій і тому має субпозицію значного рівня інформаційного узагальнення: *“Сонце і небо! Скільки людей усіх країн і епох тягнулись до вас і очима, і душею, і пісню, вбачаючи у вас і джерела життя, і завершеність краси. Але не люди, не поети і співиці, а людиноненависники, чорні майстри пера, політичні крикуни, деякі дипломати і всі привратники холодної війни зуміли в Сполучених Штатах і завершеному красу неба затруїти найстрашнішим чадом – чадом атомного страху. Роками день у день обрушувались на простих людей неймовірно сенсаційні брехні про нашу країну, (...) для людини двадцятого століття (...) небо малювалось справжнім пеклом, а земля – кладовищем.”*¹⁹ Рівень інформаційного узагальнення змісту субпозиції визначається смисловим і синтаксичним обсягом абзацу: чим він більший, тим цей рівень вищий. Зменшення обсягу абзацу представляє субпозицію як виразника відомого факту. В статті **“Я родився на чорній землі моїх отців”** у третьому абзаці є чотири незначного синтаксичного обсягу структури, а тому субпозиція має конкретне інформаційне наповнення і тільки констатує відомий факт: *“Прекрасная и суровая история стоит за нашими плечами. В ее летописи вчеканено неслуханное величие человеческих действий и духа, но есть в ее летописях и глубоко трагедийные страницы, записанные не народом, но пережитые народом. Это сложность нашего пути, это сложность нашего времени. А с примитивным словом и примитивным образом к прожитому и не подойдешь, ибо это уже будет не только неудача писателя, а оскорбление народных чувств.”*²⁰

В абзаці, побудованому на основі великої кількості складних речень або простих ускладненої структури, особливо коли автор представляє свої роздуми, а субпозиція є констатацією відомого факту, у смисловій площині абзацу можуть діяти дві субпозиції для забезпечення розвитку авторської думки. Наприклад, другий абзац згаданої статті має дві субпозиції, представлені двома простими ускладненими реченнями (*“Безмерный путь добра, работы, надежд лежит перед каждым художником”* і *“На глубинных щедротах человеческой души рождаются образ и слово художника”*): *“Безмерный путь добра, работы, надежд лежит перед каждым художником. И не важно, что у одного больше творческих сил, а у другого – меньше. Главное: быть на этом пути не пассажиром с дорожными узелками, не туристом с равнодушным объективом, а сеятелем с теплым зерном. На глубинных щедротах человеческой души рождаются образ и слово художника. Потому и к людям они должны прийти взволнован-*

ними і правдивими, красивими і сильними. Я не думаю себе в наше время писательского слова без страсти, романтики, без эпической глубины и лирического озарения."²¹

Тип інформаційного наповнення сильної змістової субпозиції абзацу зумовлює і смислові відношення між його складовими конструкціями. Наявність у субпозиції змісту загального спрямування передбачає конкретизуючі, уточнюючі смислові відношення, за яких відбувається наповнення абзацу конкретним змістом, констатація знаного всіма факту – відношення розширення, необхідні для наведення прикладів, підтверджуючих відомість події чи явища. Якщо мова іде про текст статті на морально-етичні теми або це поєднання розповіді про політичну подію з різноманітними описами, історичними екскурсами, а субпозиція має констатаційний характер, то для посилення її смислової ваги в системі абзацу автор використовує відношення протиставлення: *"Давно відомо, що брехня має короткі ноги. Але коли ці короткі ноги підпираються і доларами, і всіма засобами духовного розтління, коли позиція сили і атомної бомби щодня пропагується як єдиний рятівник західної цивілізації, (...) то зрозумілими стануть, делікатно кажучи, ті наївні уявлення багатьох американців про Радянський Союз."*²² М. Стельмах протиставив зміст відомої народної приказки і сучасного можливого застосування її для характеристики політики США, щоб підкреслити значимість субпозиції не тільки для абзацу, а й для всього тексту, бо ідея субпозиції продовжується в наступному абзаці: *"Але на все свій час. І от короткі ноги брехні з розмаху безнадійно сіли на те саме 'духовне' місце, з якого виростили."*

Іноді в абзаці тексту статті на морально-етичну тему субпозиція констатаційного характеру звучить недостатньо виразно, тому в одному з наступних речень вона виражається ще раз, але вже на вищому рівні: *"Безмерный путь добра, работы, надежд лежит перед каждым художником. И не важно, что у одного больше творческих сил, а у другого – меньше. Главное: быть на этом пути не пассажиром с дорожными узелками, не туристом с равнодушным объективом, а сеятелем с теплым зерном."*²³ Смысловая ідея сильної субпозиції про дорогу письменника підкреслюється у структурі *"Главное:..."*

Наявність у змістовій системі абзацу сильної субпозиції, що виражає відомий факт, перетворює його на інформаційно самодостатній мікротекст. Ця самодостатність підкреслюється смисловим підсумовуванням в кінці абзацу за допомогою простого речення: *"Ідеї не перемагаються зброєю і насильством. Це не так легко визнається в*

політиці тих країн, які претендували на світове панування. Але коли в політиці цих країн настане справжній поворот від холодної війни до політики миру, то від цього вони виграють у всьому. І тепер на американській землі це поняття теж стає матеріальною силою."²⁴

Таким чином, загальна сильна змістова позиція і змістова субпозиція потрібні для забезпечення чіткості смислової організації тексту і допомоги читачу у виділенні того, на що в першу чергу треба звернути увагу, для стимулювання інтелектуальної діяльності реципієнта.

Синтаксична організація публіцистичного тексту М. Стельмаха ґрунтується на особливостях простих і складних речень, які в свою чергу входять до складу композиційно-мовленнєвої структури – абзацу і зумовлюються характеристиками змістового наповнення тексту, наявності сильної змістової позиції та семантики смислових відношень як між абзацами, так і в середині останніх. Оскільки абзац за своїми змістово-структурними організаційними ознаками ближчий до тексту, ніж речення, тому розгляд особливостей синтаксичної побудови тексту йтиме на його основі. Можна виділити кілька закономірностей, якими М. Стельмах керується під час побудови синтаксичної системи тексту. В першу чергу характеристики цієї системи публіцистичного тексту зумовлюються тематикою статті та рівнем емоційності викладу. В тексті, де розповідається про відомого класика нашої культури або сучасну людину, знайому автору, і вимагається підвищена чуттєвість у викладі, М. Стельмах формує абзац з одного простого ускладненого чи складного речення, в частинах якого є однорідні члени. Подібна синтаксична структура сприяє такому рівню емоційності, коли дається найбільш повна оцінка людині.

Наприклад, стаття **“Співцеві ясної надії”** розповідає читачу про життя та творчість М.М. Коцюбинського. Вона середнього обсягу, але в той же час має сорок абзаців, що пояснюється одноструктурною будовою їх – таких двадцять п’ять: *“Ці джерела, напоївши мозок творця і пройшовши крізь його високу поетичну думку, вихлюпнули, як блискавку, нове яскраве слово і щедрий, досі незнаний в нашій прозі образ.”*²⁵ *“В комунізм ми прийдемо з усім великим і високим: з високою поезією, з високим почуттям, з високою формою, з високою пристрастю творців і мислителів!”*²⁶

Інформування про політичну подію, коли заздалегідь відомо, як її інтерпретувати, а тому емоції непотрібні, визначає наявність у абзаці кількох конструкцій. Емоції, якщо вони є, в цих текстах не належать автору, їх можна визначити як почуття загального використання, що підкреслюється, наприклад, тим, що чуттєво забарвлені речення

абзацу мають окличну інтонацію. В статті “С думой о мире” є сім абзаців, і тільки один одноструктурний, тоді як останні шість мають по дві конструкції: “*Слушая министра, я думал о мире. Я думал о том, что рука человеческая создана для того, чтобы направлять плуг, включать станок, ласкать детей.*” “*Спасибо за заботу о мире, мой народ, спасибо за то, что порох наш сух в пороховницах! Мы хотим видеть мирные пейзажи на нашей живой планете, а не мертвый лунный пейзаж.*”²⁷

Потреба щось засудити в таких статтях, тобто підняти чуттєвий рівень викладу, вимагає залучення до абзацу двох речень. Перше речення неускладнене, окличне, яке виражає загальноприйнятий погляд, а друге має той мінімум елементів ускладнення, коли вони стають однорідними членами, що виражають бажані емоції: “*Прокляття усім чорним прислужникам воєн! Вам блудливими словами, лицемірним святенництвом і гадючою хитрістю не здолати волі і правди.*”²⁸ Крім того, в абзацах політичних текстів М. Стельмаха не поєднується оклична інтонація та однорідні члени, тоді як під час розповіді про конкретну людину це досить часто явище.

Синтаксичне наповнення простих і складних речень в абзаці, тобто кількість головних і другорядних членів, також визначається змістовим напрямком тексту і бажаним рівнем емоційності викладу. Політична тематика і бажана чуттєва нейтральність або чуттєва обмеженість зумовлюють в тексті появу простих речень без однорідних та відокремлених членів або не більше як з двома, складних двочастинних речень, тобто структур, за допомогою яких створюється емоційно нейтральний виклад. Наприклад: “*Закончилась сессия Верховного Совета СССР, разъехались депутаты. Я бы назвал эту сессию сессией мира.*”²⁹ “*У той день, коли добра рахманна земля щедрим цвітом і надіями радувала людей, нелюди із темного шпигунського кублицца випустили в святкове бездоганно чисте небо чорний хрест піратського самолёта. Над нашою землею з’явився вісник смерті, і він одразу ж знайшов свою законну смерть.*”³⁰

Необхідність авторської оцінки зумовлює відповідний рівень емоційності викладу, що спричиняє появу в конструкціях однорідних членів числом більше встановленого мінімуму, тобто двох, рідше – складнопідрядних речень з кількома підрядними: “*Я наново переписал роман ‘Большая семья’ и рад, что удалось лучше раскрыть события того времени, лучше обрисовать людей и укрепить композицию произведения.*”³¹ “*Звичайно, велика щедрість на військові видатки і неймовірна скупість на освіту, охорону здоров’я, на допомогу безро-*

*бітним теж не сприяє справі миру.*³² *“Його не могли ввести в оману рум’яна і білила на шиці перестиглого міщанства, на благовидді поміщиків-лібералів, на писках слодкомовних ріднесеньких добродіїв і на плюсклому виду помазаника божого.”*³³

Серед однорідних членів у публіцистичному тексті, які є типовим засобом ускладнення для письменника, М. Стельмах віддає перевагу однорідним додаткам і однорідним присудкам, бо вони найбільш продуктивно забезпечують вираження необхідної дійовості, що є важливою ознакою публіцистичного тексту. Згадані члени використовуються окремо, тобто або тільки однорідні додатки, або однорідні присудки. Подібне застосування має місце, коли автору необхідно наповнити відповідним змістом і виділити певну інформаційну деталь з ряду інших. Допоміжним засобом у цій ситуації можна розглядати інверсію головних членів: *“А за безмежної любові Шевченка і до українця, і до росіянина, до чеха і до поляка, до казаха і киргиза, і до волелюбних синів Кавказу й чорноокої Африки виросла віра в світле майбутнє свого народу і народів світу.”*³⁴ Або комплексно, щоб підкреслити всю змістову широчінь події: *“В боротьбі з ними він, як ніхто в українській прозі, розкрив їхню нікчемність та приреченість і поставив їх на суд ганьби без права захисту і останнього слова.”*³⁵

Крім впливу тематики статті та емоційності викладу на структурний склад абзацу, важливе місце у цьому процесі відводиться і функціонально-змістовому призначенню останнього, його смисловим відношенням з попередньою частиною тексту. Якщо абзац підсумовує зміст частини тексту або весь текст, тоді він складається, частіше, з одного простого речення: *“Отак на початку 20 віку на українському літературному обрії засяяла зоря першої величини, засяяла неповторною поетичністю і пристрасною людяністю, забриніла музичною поліфонічністю і скульптурною пластикою.”*³⁶ *“А вірно дивитись людині у вічі – це вірно дивитись у вічі історії! Дивімося ж людині у вічі!”*³⁷

Розвиток сформульованої думки наступним абзацом, коли між абзацами діють смислові відношення уточнення, розширення, вимагає надавати останньому таке синтаксичне наповнення, яке дозволяло б виражати достатньо інформації для конкретизування чи розширення вже поданого змісту.

Важливим фактором синтаксичної організації абзацу необхідно розглядати не тільки зовнішній смисловий вплив, тобто особливості змісту всього тексту, а й внутрішній – змістові особливості самого абзацу. Виділяються у М. Стельмаха абзаци із сильною змістовою

субпозицією, що дозволяє говорити про найбільш виразну та чітку смислову систему. Тому їх синтаксична структура складається з кількох речень. Перше має просту неускладнену будову, бо зосереджує основну думку абзацу у вигляді тези загального змісту, яку необхідно конкретизувати за допомогою наступних простих речень. Змістова система абзацу ґрунтується на смислових відношеннях уточнення, конкретизації. Наприклад: *“До півтори сотні творів вийшло з-під його пера. Є серед них і поважна монографія, написана на основі докторської дисертації, і низка інших солідних видань. Та найбільшої популярності зажила його книга ‘Про педагогічний такт учителя’”*³⁸. Якщо ж сильна смислова субпозиція є констатацією відомого факту, абзац організовується на смислових відношеннях розширення, бо наявна потреба підтверджувати загальне визнання цього факту, що підкреслюється і синтаксично. Перше речення в абзаці є простим, а наступні – складними, бо в них більша смислова місткість: *“История человечества не щедра на великие праздники. И в этом вина не истории, а ее душителей и палачей, были ли они закованы в рыцарские латы или закутаны в темные, как туман средневековья, сутаны, прячут ли они свои черные головы и мысли под святою тиарою или колонизаторским шлемом.”*³⁹

Входження до абзацу простих і складних речень різного синтаксичного наповнення визначається також і рівнем емоційності викладу. Потреба забезпечити високу чуттєвість розповіді спричиняє використання тільки простих речень. Неускладнена структура виражає субпозицію, яка є констатаційного плану, а ускладнені однорідними членами речення виражають необхідні емоції. Такий синтаксичний набір конструкцій допомагає підтримувати бажану присутність почуттів у абзаці: *“Напруженою, наче тятива, була літературна молодість Михайла Коцюбинського. Це була юність не блукань, а невтомних шукань, непереробної праці і гарячої уяви, ідейного визначення і художнього осмислення, творчого невдоволення і виламування з рамок реалістично-побутового письма.”*⁴⁰ Відсутність потреби емоційного викладу, що частіше буває за наявності субпозиції загального інформаційного наповнення, дозволяє використовувати в абзаці прості і складні речення ускладненої будови незалежно від їх призначення в абзаці: *“Стоя перед историей своего великого народа, познавая ее, я не могу не пересмотреть и своих ранее написанных книг. Я наново переписал роман ‘Большая семья’ и рад, что мне удалось лучше раскрыть события того времени, лучше обрисовать людей и укрепить композицию произведения.”*⁴¹

Дія абзацу без сильної змістової субпозиції, коли він розвиває або уточнює зміст попередньої частини тексту, дозволяє М. Стельмаху будувати його із синтаксично неоднакових структур: *“Лікарі, сучасники Чехова, визначали, що він був хворий на сухоти. Я не знаю, чи в чистій крові Чехова були палички Коха, але я знаю, що в його крові була безмірна людяність і згустки людської долі. Тому і зараз живий Чехов іде по всіх паралелях і меридіанах земної кулі.”*⁴²

Розглянувши організаційні особливості публіцистичного тексту М. Стельмаха на рівні змісту та синтаксичної системи, можна зробити наступні висновки:

1. В основі викладених міркувань лежить принципове розмежування твору й тексту, хоча наука про текст пішла шляхом майже ототожнення цих двох понять, і сьогодні більшою мірою можна говорити про існування науки про твір.
2. Рівень змістово-виражальних особливостей публіцистичного тексту М. Стельмаха залежить від наявності у його смисловій системі сильних змістових субпозицій, які стимулюють інтелектуально-чуттєву діяльність реципієнта.
3. Змістово-синтаксичні особливості композиційних частин публіцистичного тексту – абзаців – є початком і втіленням на нижчому функціональному рівні тих ознак, які згодом будуть розвинені у публіцистичному тексті.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Прохоров Е.С. Предмет, метод и объем текстологии как наука // Русская литература. – 1965. – № 3. – С. 148.
2. Різун В.В., Мамалига А.І., Феллер М.Д. Нариси про текст: Теоретичні питання комунікації і тексту. – К.: Наукова думка, 1998. – С. 9.
3. Там само, с. 10-11.
4. Там само, с. 62-63.
5. Там само, с. 232.
6. Общение. Текст. Высказывание. – М.: Просвещение, 1989. – С. 3.
7. Москальчук Г.Г. Абсолютно слабые позиции текста // Лингвистика: Бюллетень Уральского лингвистического общества / Отв. ред. В.И. Томашпольский. – Т. 1. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун.-т; 1995. – С. 100.
8. Мамалыга А.И. Особенности структурно-информационной организации текста современной газеты. – К.: Наукова думка, 1993. – 123 с.
9. Феллер М.Д. Эффеktivность сообщения и литературный аспект редактирования. – Львов.: Изд.-во ЛГУ, 1978. – С. 5.

10. Арнольд И.В. Значение сильной позиции для интерпретации художественного текста // Иностранные языки в школе. – 1978. – № 4. – С. 24.
11. Літературна Україна. – 19.04.73. – С. 2.
12. Літературна Україна. – 18.10.64. – С. 3.
13. Літературна Україна. – 14.03.80. – С. 3.
14. Литературная газета. – 12.04.57. – С. 2.
15. Литературная газета. – 12.08.58. – С. 3.
16. Литературная газета. – 19.10.74. – С. 2.
17. Літературна Україна. – 13.06.71. – С. 1.
18. Літературна газета. – 12.06.61. – С. 4.
19. Там само, с. 3.
20. Литературная газета. – 11.11.57. – С. 3.
21. Там само.
22. Слово, вкарбоване в серця // Літературна газета. – 12.06.61. – С. 3.
23. Я родился на черной земле моих отцов // Литературная газета. – 11.11.57. – С. 3.
24. Слово, вкарбоване в серця // Літературна газета. – 12.06.61. – С. 4.
25. Літературна Україна. – 18.10.64. – С. 3.
26. Там само, с. 4.
27. Литературная газета. – 19.10.74. – С. 1.
28. Прокляття // Літературна газета. – 22.07.58. – С. 1.
29. С думой о мире // Литературная газета. – 19.10.74. – С. 1.
30. Суд і присуд історії // Літературна газета. – 15.03.62. – С. 1.
31. Я родился на черной земле моих отцов // Литературная газета. – 11.11.57. – С. 3.
32. Слово, вкарбоване в серця // Літературна газета. – 12.06.61. – С. 4.
33. Співцеві ясної надії // Літературна Україна. – 18.10.64. – С. 3.
34. Подвійне свято // Літературна Україна. – 14.03.80. – С. 3.
35. Співцеві ясної надії // Літературна Україна. – 18.10.64. – С. 3.
36. Там само.
37. Дивитись людині у вічі // Літературна газета. – 16.05.58. – С. 1.
38. Зачарований душею // Літературна Україна. – 18.10.64. – С. 2.
39. Чолом тобі // Литературная газета. – 12.04.57. – С. 2.
40. Співцеві ясної надії // Літературна Україна. – 18.10.64. – С. 3.
41. Я родился на черной земле моих отцов // Литературная газета. – 11.11.57. – С. 3.
42. Безсмертя слова // Літературна газета. – 12.08.58. – С. 2.